

УДК 371.132

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2022.266746

ДЕОНТОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Галина Шкляєва, кандидат педагогічних наук, доцент, Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка».

ORCID: 0000-0002-9187-6301

E-mail: gal5016@outlook.com

У статті розглядаються актуальні питання виховання деонтологічної культури у процесі підготовки сучасних педагогів. Аналізуються основні складові педагогічної деонтології, як науки про поведінку та обов'язок сучасного педагогічного працівника, визначається сутність деонтологічної культури майбутнього педагога та її структурні компоненти у контексті професійного становлення. У статті наголошується на тому, що деонтологічна складова професійної підготовки педагога передбачає деонтологічні знання, уміння і навички педагогічної діяльності, що спрямовують діяльність педагога на відповідальне ставлення до професійних обов'язків, знання норм поведінки, орієнтацію на загальнолюдські цінності.

Ключові слова: педагогічна деонтологія; педагогічна культура; деонтологічна культура; педагогічна етика; професійна компетентність; загальнолюдські норми та цінності; професійна підготовка педагога; педагогічна діяльність; освітнє середовище.

THE DEONTOLOGICAL COMPONENT OF THE TRAINING OF THE MODERN TEACHER

Halyna Shklyaiava, Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Regional College “Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy named after A. S. Makarenko”.

ORCID: 0000-0002-9187-6301

E-mail: gal5016@outlook.com

The article deals with topical issues of education of deontological culture in the process of training modern teachers, the basis of which is the level of professional readiness and pedagogical culture. Modern views on the concept of “pedagogical deontology”, the main components of pedagogical deontology as a science of the behavior and duty of a modern pedagogical worker are analyzed, the essence of the deontological culture of the future teacher and its structural components in the context of professional development are determined.

The deontological component of the training of a modern teacher is defined as an organized and purposeful process characterized by continuity (it begins in the institution of higher pedagogical education and continues in the further professional activity of the teacher).

The article emphasizes that the deontological component of a teacher's professional training involves deontological knowledge, abilities and skills of pedagogical activity, which direct the activity of the teacher to a responsible attitude to professional duties, knowledge of norms of behavior, orientation to universal human values.

An important condition of a teacher's professional activity is the ability to establish emotionally favorable subject-subject relations between participants in the educational process.

The necessity of creating psychological-pedagogical conditions and organizing an educational environment, which contribute to the free development and formation of the younger generation, which largely depends on the professional competence, culture, moral and deontological views of

teachers, is justified.

The importance of pedagogical spirituality as the basis for the formation of a humane personality, which bears personal responsibility for its own future and the future of the entire society, has been proven.

Emphasis is placed on the relevance and necessity of mandatory introduction of the pedagogical profile of the educational discipline "Pedagogical Deontology" in institutions of higher education, which purposefully conveys deontological principles and approaches to the subjects of modern education.

Keywords: *pedagogical deontology; pedagogical culture; deontological culture; pedagogical ethics; professional competence; universal norms and values; professional training of a teacher; pedagogical activity; educational environment.*

В умовах жорстокої агресії проти українського народу питання підготовки сучасних педагогів набуває особливого значення. Педагог – це людина, яка несе загальнолюдські цінності у суспільство, персонально відповідає за зміст норм і ціннісних орієнтацій підростаючого покоління. У цьому контексті ми співвідносимо змістовну складову ціннісного контенту деонтологічної культури з особистісною спрямованістю людини, яка виявляється у загальнолюдській культурі, культурі мовлення, спілкування, емоційного та чуттєвого сприйняття дійсності.

Саме ці аспекти педагогічної деонтології ми пов'язуємо з професійною діяльністю та відповідальною активністю педагога щодо людської природи, суб'єктивного ставлення до об'єктивних реалій життя, збереження та примноження гуманістичних цінностей сучасного суспільства.

З грецької «деонтологія» перекладається як *deontos* – «належне» і *logos* – «вчення». Отже, поняття «деонтологія» вчені використовують в етиці та розглядають як науку про належне з погляду на проблематику обов'язку людини. У словнику сучасної української мови знаходимо визначення дефініції «обов'язок» – як повинно бути з орієнтацією на морально-етичні норми.

Педагогічна деонтологія виступає нормативно-суспільною наукою оскільки досліджує суб'єкт-суб'єктні аспекти поведінки суспільного життя та норми, які ці аспекти регулюють. Водночас педагогічна деонтологія є гуманістичною наукою: у центрі якої знаходиться особистість (педагог, дитина, батьки). Педагог власною особистістю, власним прикладом і поведінкою встановлює систему вимог, що визначають ціннісні орієнтації та нормують поведінку.

У вітчизняній науці знаходимо аналіз наукових аспектів деонтологічної підготовки майбутніх педагогів. Вчені наголошують на тому, що деонтологічне виховання сучасних педагогів має здійснюватися в рамках кожної навчальної дисципліни, що призведе до становлення цілісної особистості педагога зі свідомим почуттям деонтологічних моральних норм. Доцільно зауважити, що саме особистість педагога впливає на формування деонтологічних і культурних цінностей у суспільстві.

Дефініцію «педагогічна деонтологія» вперше запропонував К. Левітан. Під цією категорією вчений розумів науку про професійну поведінку педагога, людини, що має володіти системою деонтологічних знань, понять, умінь і навичок, а також системою ціннісних якостей, особистісних характеристик людини, які необхідні задля успішної педагогічної діяльності. Такі характеристики, на думку К. Левітана, мають виявлятися в конкретних видах професійної взаємодії, професійних вчинках і поведінці.

Уточнює визначення педагогічної деонтології сучасна професорка М. Васильєва, яка визначає досліджувану дефініцію як «...науку про професійну поведінку

педагогічного працівника, його обов'язок. Змістом педагогічної деонтології є система морально етичних норм і принципів, необхідних педагогові для виконання своїх професійних обов'язків. Ключовими етичними категоріями педагогічної деонтології є: обов'язок, відповідальність, справедливість, честь і гідність, гуманність, демократичність, повага, співчуття» [3].

Багатогранні деонтологічні проблеми досліджувалися вченими: загальні питання деонтології розкриваються науковцями І. Бентамом, І. Кантом, Дж. Міллем; питанням юридичної деонтології присвячені праці І. Бенедика, В. Горшеньова, О. Тихомирова, С. Сливки; медичну деонтологію запроваджували В. Матвєєв і М. Петров; педагогічна деонтологія розробляється М. Васильєвою, Ю. Кусий, В. Радулом, В. Кравцовим, М. Фіцулою та ін.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що деонтологія – міждисциплінарна наука, яка досліджує питання професійного обов'язку та відповідальної поведінки у суб'єкт-суб'єктних відносинах. Сучасні науковці приділяють значну увагу саме особистісним якостям майбутнього педагога, його ціннісним характеристикам і можливостям працювати у складних соціально-політичних умовах [5].

Отже, важливим завданням педагогічної деонтології стає вирішення проблеми професійної відповідальності та поведінки педагога в умовах сучасного життя.

Забезпечення наукового обґрунтування значущості формування деонтологічної складової у системі підготовки сучасного педагога, оновлення змісту та методів виховного впливу на майбутніх педагогів, покликали до розгляду актуальних завдань гуманізації та демократизації суспільства.

Спираючись на положення державних актів щодо розбудови сучасної системи освіти незалежної України, особливо зараз, коли наша країна здобуває перемогу у війні з агресором, зростає роль особистості педагога, соціальна зрілість і відповідальність за процес гуманізації системи освіти.

Деонтологічна культура педагога – складне структурне поняття, що об'єднує духовний світ особистості, професійну спрямованість, гармонічне поєднання кращих людських якостей, загальнолюдську та професійну культуру. Проте, науковці не мають спільного погляду щодо доцільності окремого вивчення педагогічної деонтології як самостійної науки. Не всі заклади вищої освіти впроваджують вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна деонтологія» для майбутніх педагогів.

Мета статті – розкрити значущість деонтологічної складової у підготовці сучасного педагога.

Характеризуючи особистість з позицій розвитку загальнолюдської культури, ми підкреслюємо, перш за все, наявність гуманістичного світогляду, національної ідентичності, демократичних моральних позицій. Важливим аспектом деонтологічної складової у підготовці сучасного педагога виступає певний арсенал професійних знань і умінь, бажання постійного професійного зростання, міжкультурна толерантність тощо.

Педагог постає уособленням доброти, порядності, гідності, справедливості. Педагогічна спрямованість особистості виявляється в емоційно-психологічній готовності людини бути носієм високих морально-етичних принципів, ціннісних установок, бути зразком високоінтелектуальної та естетично-привабливої особистості. Специфіку підготовки педагогічних кадрів неможливо проводити без деонтологічної складової як основи загальнолюдської культури, ціннісних орієнтацій особистості, відповідального

ставлення до професійної діяльності [6].

Виходячи з того, що формою визначення особистості в світі виступає самовизначення, постійне прагнення до духовного внутрішнього збагачення є внутрішньою потребою та відповідальною властивістю особистості сучасного педагога. Так внутрішня культура особистості як єдність моральних позицій, професійних знань і умінь, гармонійне поєднання цілей і засобів щодо їх реалізації, відповідальне ставлення до професійних обов'язків, породжують розвинене почуття самоорганізації, саморозвитку, самовизначення, самореалізації та самоактуалізації, проголошені гуманістичною філософією, педагогікою та психологією.

Ідея духовного збагачення виявляється у внутрішній потребі особистості. Це твердження є особливо актуальним в сучасній соціокультурній дійсності, де людина розглядається як складна система, що саморозвивається за допомогою унікальної та неповторної траєкторії розвитку. У цьому контексті доцільно зазначити самоцінність кожної особистості та суб'єкт-суб'єктних відносин, відповідальність кожної особистості за власне життя та майбутнє.

Педагогічна культура знаходить своє виявлення у поведінці педагогіка, спілкуванні з дітьми, колегами, батьками. У широкому розумінні – це сукупність норм і правил, що регулюють поведінку з оточенням, форми і методи спілкування, емоційну реакцію на нестандартні ситуації. Педагогічна відповідальність ґрунтується на гуманістичній спрямованості особистості педагога, його загальній та професійній культурі, вміннях спілкуватися з оточуючими, враховувати інтереси та погляди інших.

Саме повага та доброзичливе ставлення до оточуючих характеризують гуманного педагога, який відповідає за власні дії та вчинки, поважає думку інших і вимогливо ставиться до самого себе. Під вимогливістю ми розуміємо відданість педагогічній професії, працелюбність, взаємодопомогу, гуманність і демократичність у прийнятті рішень.

Враховуючи сучасний стан нашого суспільства, перед педагогом постають нові завдання і суспільні виклики; те, що вчора здавалось зрозумілим, сьогодні потребує пояснення та нового осмислення. Проте, загальнолюдські цінності, що лежать в основі людської моралі та виявляються у гармонії поведінки та слова, внутрішній і зовнішній культурі особистості, залишаються незмінними.

У відповідності з тим, наскільки особистість володіє основами педагогічної деонтології, доцільно робити висновки щодо професійної культури педагога, культури міжсуб'єктного спілкування, рівні сформованості загальнолюдської культури. Саме в гармонійному поєднанні етичного мотиву та гуманного ставлення до інших виявляється відповідальність педагога перед дитиною, колегами, батьками, суспільством. Зовнішнім проявом такого поєднання виступає діяльність педагога, єдність слова та дії, повага та розуміння інших людей.

Повага до інших як характерна особливість внутрішньої культури педагога виявляється у доброзичливості, тактовності, делікатності, стриманості емоцій та почуттів. У важкі часи ці почуття вкрай важливі особливо для педагогів як носіїв культури.

У цьому контексті зазначимо, що деонтологічні аспекти підготовки сучасних педагогів передбачають здатність відчувати реальну ситуацію, вміння розуміти та поважати думку іншого, не спричиняти йому душевних страждань, підтримувати

гідність кожної особистості. Цього вимагає сучасна освіта, наша незалежна Україна, яка переживає складні часи та величезні труднощі на шляху становлення вільного демократичного суспільства.

Базуючись на твердженні, що тільки в поведінці та зовнішніх проявах відображається культура людини, зазначимо, що природні етичні норми стають сенсом і нормою життя особистості. Людина природньо відчуває необхідність певної поведінки і тому по-іншому поводити себе не може. Ми говоримо про те, що володіння знаннями з педагогічної деонтології ще не визначають професійно-деонтологічну готовність особистості до педагогічної діяльності. Необхідно усвідомити, пережити, емоційно відчуту таку готовність.

Всебічно розвиненій особистості притаманне почуття гідності, честі, справедливості. Людина, яка володіє такими якостями, ніколи не буде принижувати, ображати, ставити у незручне положення іншого, але і не дозволить принижувати власну гідність.

Деонтологічна культура педагога виступає його сутнісною характеристикою, основою духовної та професійної культури. Саме тому ми наголошуємо на необхідності викладання у закладах вищої освіти педагогічного профілю навчальної дисципліни «Педагогічна деонтологія».

У нашому дослідженні ми звернули увагу на те, що на основі формування аксіологічних і моральних засад здобувачів вищої освіти педагогічного профілю відбувається становлення професійних компетенцій, які відображені у вимогах стандарту професійної освіти. Так ефективним засобом розвитку деонтологічного світогляду педагога виступають його ціннісні орієнтації щодо суспільно-корисної праці та необхідність суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності наповнюється почуттям обов'язку перед вихованцями, батьками, суспільством і самим собою.

Дослідниця Г. Полякова зазначає, що «деонтологічна підготовка педагогів – це спеціально організований освітньо-виховний процес, що супроводжує їхнє професійне становлення як етико-поінформованих, морально-зрілих, соціально-відповідальних та гуманістично-діючих фахівців на підставі усвідомлення нормативних і морально-етичних вимог» [7].

Специфікою професійної підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти є засвоєння морально-етичних способів поведінки у сфері професійної діяльності, міжособистісного спілкування у педагогічному співтоваристві, дотримання настанов професійного обов'язку, гідності і честі у роботі з дітьми, батьками та колегами.

Так формується деонтологічна культура особистості, яка підкріплюється емоційно-психологічними аспектами педагогічної праці, мотиваційно-організаційної складової та креативно-творчим підходом до діяльності.

Наголошуючи на багатоаспектності та цілеспрямованості процесу деонтологічної підготовки сучасних педагогів, ми звернули увагу на такий важливий компонент як розширення виховного впливу освітнього середовища. Норми професійної поведінки формуються в освітньому середовищі, де знаходиться майбутній педагог. Це і навчальні аудиторії (мультимедійні кабінети) закладу освіти, де здобувачі проходять навчальну та переддипломну практику, а також проводять вільний час.

Отже, змістовна складова, форми та методи деонтологічної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічного профілю в освітньому просторі закладу вищої освіти ґрунтується на цілеспрямованому впливі на морально-етичну, емоційно-психологічну, естетично-предметну складову. Доцільно зазначити основні форми роботи з майбутніми педагогами, які запроваджено у нашому вищому навчальному закладі, а саме: науково-практичні конференції (Всеукраїнська «Дитинство ХХІ століття: розвиток і перспективи», Міжнародна «Актуальні проблеми сучасної педагогіки»); круглі столи, лекції-квести, конкурси-змагання, заходи поза аудиторної роботи, студентські акції («Від серця до серця», «Повертаємо до життя»).

Сучасні здобувачі вищої освіти із задоволенням беруть активну участь у волонтерських заходах («Разом до перемоги», «Сильні волею єднаються»), семінарах-тренінгах, які сприяють мотивації майбутніх педагогів до саморозвитку та самовдосконалення.

Практичний досвід надихає майбутніх педагогів, вони здобувають уміння аналізувати, доводити, пояснювати власну діяльність, реакцію, поведінку та вчинки, що стає внутрішнім усвідомленням та спонуканням до самовдосконалення та самоствердження.

Деонтологічна складова підготовки сучасних педагогів безпосередньо пов'язана із професійною компетентністю, складовими елементами якої можна визначити теоретичні, практично-методичні та особистісні компетентності педагога. Теоретичну компетентність педагога складають психологічні, педагогічні та міждисциплінарні знання, а також сформований науковий світогляд. Практично-методичну компетентність педагога визначають сформовані професійні уміння (організаційні, проєктивні, прогностичні, гностичні, рефлексивні, перцептивні, комунікативні, корекційні, інформаційні). До особистісних компетентностей доцільно віднести сформованість інтересу до педагогічної діяльності, професійні мотиви, професійно значущі якості особистості, педагогічні здібності та самосвідомість особистості.

У цьому контексті зазначимо, що педагогічна деонтологія як наука про відповідальне ставлення педагога до професійних обов'язків сприяє формуванню професійно значущих якостей особистості: порядність, терпіння, толерантність, совісність, патріотизм, мужність, рішучість, мобільність, вимогливість, цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, комунікабельність, професіоналізм.

Отже, підсумовуючи результати нашого дослідження, доцільно звернути увагу на перспективність подальших розробок і напрацювань щодо педагогічної деонтології як сучасної педагогічної науки. Ефективність педагогічного впливу деонтологічних знань, умінь і навичок підтверджується високим рівнем сформованості деонтологічної культури як складової педагогічної та методичної культури педагога.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень мають стати вплив сучасних педагогічних технологій на формування особистості засобами педагогічної деонтології, які формують нову особистість з орієнтацією на духовно-національні цінності нашого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич В. І. Професійна підготовка майбутніх учителів до виховання соціально здорових підлітків: теорія і практика: монографія. Луганськ: Щедра садиба плюс, 2015. 488 с.
2. Васильєва М. П. Роль деонтологічної підготовки у процесі професійної підготовки сучасного

- педагога. URL: www.nbu.gov.ua/portal/.../10vmptft.pdf
3. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: автореф. ... дис. доктора пед. наук. Харків, 2003. 40 с.
 4. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології. Харків: Нове слово, 2003. 216 с.
 5. Радул В.В. Філософські та соціально-педагогічні аспекти сучасних проблем освіти. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 77(1). С. 52–58.
 6. Растрюгіна А. М. Онлайн-навчання у постковідному освітньому просторі закладів педагогічної вищої освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*. Київ – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. Вип. 23. С. 134–140.
 7. Полякова Г. П. Деонтологічна підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі: дис. ... кандидата пед. наук. Кіровоград, 2011. 311 с.
 8. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
 9. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник / перек. з рос. Харків: Еспада, 2008. 400 с.

REFERENCES

1. Babych, V. I. (2015). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv do vykhovannia sotsialno zdorovykh pidlitkiv: teoriia i praktyka. Luhansk [in Ukrainian].
2. Vasyliieva, M. P. Rol deontolohichnoi pidhotovky u protsesi profesiinnoi pidhotovky suchasnoho pedahoha. URL: www.nbu.gov.ua/portal/.../10vmptft.pdf [in Ukrainian].
3. Vasyliieva, M. P. (2003). Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Vasyliieva, M. P. (2003). Teoriia pedahohichnoi deontolohii. Kharkiv: Nove slovo [in Ukrainian].
5. Radul, V. V. (2017). Filosofske ta sotsialno-pedahohichni aspekty suchasnykh problem osvity. *Zbirnyk naukovykh prats [Khersonskoho derzhavnoho universytetu], issue 77(1), 52–58* [in Ukrainian].
6. Rastryhina, A. M. (2021). Onlain-navchannia u postkovidnomu osvitnomu prostori zakladiv pedahohichnoi vyshchoi osvity. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Kyiv – Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka, issue 23, 134–140 [in Ukrainian].
7. Poliakov, H. P. (2011). Deontolohichna pidhotovka naukovy-pedahohichnykh kadriv vyshchoi kvalifikatsii v aspiranturi. *Candidate's thesis*. Kirovohrad [in Ukrainian].
8. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2014 r. № 1556-VII. (2014). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
9. Skakun, O. F. (2008). Yurydychna deontolohiia. Perek. z ros. Kharkiv: Espada [in Ukrainian].